

Иван Ивандов
ул. Цар Асен 49
София

ОКРЪЖЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ
БЪЛГАРСКО ИСТОРИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО
Благоевград

БИБЛИОТЕКА ЗА
ПОЛИТИКО-ИСТОРИЧЕСКИ ЗНАНИЯ

Кн. 10

ИВАН Г. ДИВИЗИЕВ

**БАНСКО — РОДНОТО МЯСТО
НА ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ**

ЯНУАРИ, 1971 ГОДИНА

ОКРЪЖЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ
БЪЛГАРСКО ИСТОРИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО
Благоевград

БИБЛИОТЕКА ЗА
ПОЛИТИКО-ИСТОРИЧЕСКИ ЗНАНИЯ

Кн. 10

ИВАН Г. ДИВИЗИЕВ

**БАНСКО — РОДНОТО МЯСТО
НА ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ**

Българино, не се мами, знай
своя род и език.

(Паисий)

ЯНУАРИ, 1971 ГОДИНА

Всеизвестна е заслугата и мястото на първия наш възрожденец — Паисий Хилендарски в градежа на българската национална история.

Неговата безсмъртна творба „История славянобългарска“ очерта най-важните процеси и тенденции на обществено-икономическото развитие на България през Възраждането и набелязва основните проблеми, които стояха за разрешение пред българския народ. И действително, съдържанието на българската национално-демократическа революция: просветно-културна самостоятелност, църковно-народностна свобода и политическо освобождение, прозират като главни идеи и определят същността на неговата книга.

Всичко това, съчетано с безпределната обич и патриотизъм на Паисий Хилендарски към род и отечество, превърнаха неговата история не само в програма за изпълнение, а и в манифест за българския народ в борбата му за национално признаване и освобождение.

Ето защо интересът към неговото епохално дело не стихва. Всяко ново докосване до необикновената му биография е колкото трудно и благородно, толкова отговорно и задължаващо.

Опит да надникне в тайните на неговия живот и по-точно да осветли въпроса за родното

място на Паисий прави Иван Дивизиев в това свое изследване.

Не може да не се съгласим с автора, че въпросът за родното място на пионера на българското възрождане не е само една биографска подробност, а тема, която дава отговор на цял комплекс от други проблеми.

В своята работа авторът не привежда нови документи и свидетелства за родното място на Паисий, по простата причина, че такива все още не са открити. Защищавайки тезата за Банско като негово родно място, той използва главно Хилендарската кондика, публикувана през 1938 г. от изтъкнатия наш учен Йордан Иванов и отхвърля необоснованите опити да се оспори тази единствено подкрепена с писмен документ теза.

Трябва да се подчертае, че новото в изследването на И. Дивизиев е задълбоченият и на високо научно равнище анализ, който той прави на Хилендарската кондика от 1765 г. Наред с това авторът използва и съобщава за малко известни устни и писмени легенди и предания, които също ни отвеждат в Банско като родно място на първия ни възрожденец.

Без съмнение работата на Иван Дивизиев е един скромен, но хубав принос в осветляването на забележителната биография на великия българин Паисий Хилендарски.

н. с. Йордан ВАНЧЕВ

УВОДНИ ДУМИ

През 1962 год., когато се навършиха 200 години от написването на „История славянобългарска“ и 240 год. от рождението на нейния автор, за Паисий Хилендарски се писа извънредно много. Издадени бяха и отделни монографии, в които от научно-марксистическо гледище бене разгледано не само голямото дело на първия наш възрожденец, но беше направен обстоен анализ на епохата, през която е живял и работил той, и на движещите сили на тази епоха. В това отношение, безспорно, първо място държи изданието от БАН голям колективен труд „Паисий Хилендарски и неговата епоха“, който с право можем да считаме за крупно явление в нашата културна история. Българската академия на науките проведе и специална сесия, която по общо признание е преминала при небивал интерес. По такъв начин нашата нова социалистическа общественост отдаде заслужена почит към него и към неговото изключително народополезно дело.

В миналото също немалко се говори и писа за Паисий и за историята му. Мнозина наши учени, като професорите Марин Дринов, Йордан Иванов, Боян Пенев, Иван Шишманов и др. направиха много за решаване на Паисиевия проблем и посочиха огромната и мъчно обхватна роля на „История славянобългарска“ за нашето възраждане. Но заедно с това

някои представители на буржоазията искаха да използват името и труда на атоическия монах против прогресивната линия в развитието на нашето общество. Те противопоставиха идеите на Паисий, породени от най-чистия негов патриотизъм, на идеите, които новото време и новите условия извикаха на живот и които станаха знаме на трудещите се особено след злополучните войни от 1913 — 1918 години. Тези опити обаче излязоха несполучливи. Нашият народ всякога добре и правилно е оценявал историческите му заслуги, затова с такъв голям интерес откликна на всички инициативи за изтъкване и възхвала на тези заслуги през юбилейната година.

Но интересът към личността на Паисий и научното дирене за откриване на нови документи или за правилно използване на съществуващите и занапред няма да спре. Възторжените му почитатели искат да знаят повече за неговия живот и за конкретните обстоятелства, при които е протичала дейността му. Сведенията обаче, с които разполагаме, са все още твърде оскъдни. Следвайки тогавашната традиция на книжовниците, които са били духовни лица, Паисий не е искал да занимава по-обширно другите със себе си. А тези, с които той е общувал, които са слушали, чели, преписвали или разпространявали историята му, за него почти нищо съществено не отбелязват. Те дотолкова били увлечени

от съдържанието на чудната книга, каквато за пръв път в живота им е попаднала на ръка, че просто забравяли за нейния автор. По тези причини сега не разполагаме с писмен документ, написан специално за него и сме принудени да ползуваме само някои случайни бележки. От там — голямата тайна, която продължава да представлява неговата биография и споровете, които са изниквали и изникват за неговия живот.

Такъв един спорен въпрос беше този за родното му място, по който някога се създаде значителна по количество книжнина и който едва през 1938 год. бе правилно разрешен с откритата и направена обществено достояние бележка в Хилендарската кондика. През юбилейната 1962 год. обаче този въпрос беше отново повдигнат. Някои научни работници, без да се опират на нови документи, без правилно да използват и съществуващите, се опитаха да докажат, че Банско не е родно място на Паисий.

Не бива да се омаловажава въпросът, че дали Паисий е от Банско или от другаде — „това е само биографична подробност“. Установеното досега по документи, че неговото родно място се намира в Разложкия край и по-точно в пр. Банско, има голямо значение за нас. Като изхождам от едно такова разбиране и като взех под съображение важното при такива случаи обстоятелство, че единичка банската теза се основава на писмен документ, почувствувах

се задължен да отговоря на авторите, които, без да се базират на сигурни данни, се противопоставиха на тази теза.

В моите опити за научно разглеждане на проблема също няма да се видят нови документи. Новото в тях според мен е това, че основавам твърденията си не само върху често споменаваната бележка в Хилендарската кондика от 17 януари 1765 год., но и върху всички други бележки в тази кондика, в които се говори за тримата братя — Лаврентий, Паисий и Хаджи Вълчо. Всичко това, подкрепено с някои упорити и правдоподобни устни и писмени предавания, е достатъчно убедително, за да се потвърди верността на банската теза. Все пак доколкото тази убедителност е успешна, предпоставям да прецени сам безпристрастният читател, когото моля да се отнесе с необходимото внимание към писаното в тази книжка за скромния, но велик за нас Хилендарски монах, който с горещия си призив за национално опазване изигра решаваща роля за повдигане самочувствието на нашия поробен и забравил за миналото си, забравен и от другите народ!...

ПО ВЪПРОСА ЗА РОДНОТО МЯСТО НА ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ

В заглавието на „История славянобългарска“ Паисий казва, че е дошъл в Света гора Атонска от Самоковска епархия. На времето тази епархия е обхващала обширна област, в която по-късно различни селища претендираха да са негово родно място. Тези претенции се основаваха обаче на случайно съвпадащи имена, на някои оригинални хрумвания, неща, които не могат да бъдат убедителни и сами за себе си, без да са подкрепени с писмени данни, не могат да имат научна стойност. По тези причини нито с. Кралев дол може да се утвърди, нито Голямо Белово, нито с. Доспей, нито най-сетне далечно Пиднечко. Всички тези имена на селища отшумяха за кратко време и се забравиха. Сега никой открито не се връща към тях.

Между посочените места от време още се споменавахе и Разложкият край, по-специално гр. Банско, който е влизал в обсега на Самоковската епархия. Наистина, като има пред вид човек великото за българския народ дело на Паисий, неговия изключителен за времето патриотизъм, като има пред вид онова силно чувство на възторг към българското минало, ще му се да смята, че родното място на тази необикновена личност е там някъде в подножието на Пирин планина, закрилница като Стара планина на несломимия български дух,

с нейните до небето високи върхове, с нейните страшни скали и пропасти. Но не е само пожеланието, което е карало и кара хората така да мислят. Най-важното в случая е това, че единствено то се подкрепва от писмен документ. Съпоставянето на бележката в Хилендарската хроника от 17 януари 1765 год., според която проигумен Лаврентий от Банско подарил бащината си къща на манастира за метох с казаното от самия Паисий в послесловието, че игуменът на Хилендар през 1762 год. Лаврентий му е брат, показва ясно, какво — Банско е негово родно място.

Но изглежда, че за мнозина това доказателство не е достатъчно, поради което по-нататък отново и по-обстойно ще се връщаме към него. Сл. Ангелов напр. със статията си във в. „Отечествен фронт“ от 9 януари 1962 год. отиде до там, че се опитва да докаже, че родно място на историка може да бъде едва ли не всяко друго селище, но не и Банско! Основавайки се изключително на невярното твърдение, че игумените на манастирите са несменяеми, той идва до заключението, че игуменът Лаврентий, за когото Паисий говори в послесловието, и проигуменът Лаврентий от бележката в Кондиката са различни лица. Бедата за него обаче е, че игумените като изборни длъжности, а не титли, са могли действително да бъдат сменявани или понижавани. Такъв е случаят с Неофит Рилски, който четири годи-

ни е стоял игумен на Рилския манастир, след което сам си подад оставката и станал проигумен.¹

Че Лаврентий е бил сменен, в това ни убеждават и самите бележки в Хилендарската кондика², разгледани за един по-дълъг период от време. В тях от 1750 до 1759 год. е означено, че той девет пъти е идвал в манастира да предаде събраните от него дарения, като във всички бележки по този случай е наречен „духовник“. През следващия тригодишен период — 1760—1762 год. — името му в Кондиката не се споменава. Защо? Тук отговорът може да бъде само един — защото през това време е бил игумен и е престанал да бъде таксидиот като по-рано. Това се потвърждава както от думите на Паисий в послесловието, че е писал Историята си през 1762 год., последната от периода 1760—1762, „при игумена Лаврентий“, така и от бележките за дарителската му дейност, които за него почват отново от 1763 год. нататък и в които той е наречен вече и „проигумен“, т. е. в случая — бивш, предишен или лански игумен, каквото е станало неговото звание след „понижаването“ му. Фактът пък, че Лаврентий продължил предишната си полезна за манастира събирателска работа, по-

1 „Неофит Рилски“, издание на МНП, 1962, стр. 3.

2 Вж. „История славянобългарская“ — Никифоров претис, 1961 год., издание на БАН стр., 197—201, подготвил за печат Боню Ст. Ангелов.

казва, че сменяването му е станало или по собствено негово желание или под външно давление, но не и поради някакво вътрешно, манастирско недоволство против него.

От този кратък анализ на бележките в Кондиката, отнасящи се до Лаврентий и Паисий, се налага следното: „духовникът“ Лаврентий, „игуменът“ Лаврентий и „проигуменът“ Лаврентий са едно и също лице и това лице е братът на Паисий Хилендарски, който брат подарява „отцовата си кука в Банско за метох...“ По този начин падат аргументите на Сл. Ангелов и остава валидно досегашното твърдение, че пр. Банско е родното място на историка.

Но с това работата не се изчерпва. В кн. 2 на списание „Литературна мисъл“ от същата 1962 год. Боню Ст. Ангелов излезе със статия под заглавие „Към въпроса за родното място на Паисий“. В нея той, като прави обстоен преглед на всичко писано от 50-те години насам за това родно място, изказва сериозни съмнения и в края на краищата по същество отрича банската теза, застъпвана така горещо от авторитетния учен и най-добрия познавач на българските старини в Македония — проф. Йордан Иванов.³

Преди всичко Ангелов, спирайки се на отделни бележки в Хилендарската кондика, до-

3. Йордан Иванов във в. „Зора“, брой 5591 от 15 февруари 1938 г.

пуска, че отбелязаните там имена Лаврентий и Паисий не се отнасят до едни и същи лица, че през периода, за който се отнасят тези бележки, е имало повече монаси, носещи името Лаврентий и повече — това на Паисий. Предположенията си той аргументира най-напред с различните назовавания на Лаврентий. Но ако човек се вгледа по-внимателно в същите назовавания, ще се убеди, че те не си противоречат, не се изключват по-между си, а се допълват. Следователно, от тях по никакъв начин не може да се дойде дори само до предположението за няколко или „най-малко“ двама Лаврентиевци“. Така в деветте бележки от Хилендарската кондика, в които се говори за водени поклонници през 1750—1759 година, Лаврентий е наречен „духовник ирмонах“ или „духовник“. В това няма нищо чудно. При първите случаи — четири на брой — имаме едно по-пълно определение на названието му, в смисъл, че Лаврентий е бил не само „духовник“, но и „ирмонах“, а във вторите — записвачът се е задоволил да го назове „духовник“, като по-широко понятие, което обхваща и „ирмонах“. В бележките пък след сменяването от игуменството, от 1763 г. нататък, са посочени назоваванията му: „кир проигумен Лаврентий“ и „кир духовник Лаврентие проигумен Хилендарски“. Явно, че и тези назовавания не

4. „История славянобългарская“ — Никифоров препис — стр. 195—203.

дават основание да се допуска за повече Лаврентиевци, защото и между тях няма противоречие и затова спокойно могат да се дадат на едно и също лице, каквото нещо е направил записвачът (или записвачите).

Предположението, че са били „най-малко двама Лаврентиевци“ в Хилендар през периода 1750—1765 год. Б. Ст. Ангелов иска да подсили с факта, че в бележката в Кондиката от 30 октомври 1750 г. е казано за доведени от Лаврентий гости от Ловеч, а от тази от 10 декември същата година — от Котел. За тези два случая Б. Ангелов пита: „... възможно ли е едно и също лице, при онези превозни средства и при неспокойните дни на робството, да потегли от Хилендар, да дойде в Котел, да вербува поклонници и да се върне отново в Хилендар в продължение на четиридесет дни, без всякаква почивка след предишното му завръщане от Ловеч?“⁵. Поставяйки така въпроса, той очаква от всички ни да отговорим, че не е възможно и да приемем като него, че тук се говори за различни лица, които посели едно и също име Лаврентий, имали еднакво звание „духовник“ и изпълнявали една и съща служба — водели поклонници с подаръци за манастира!... Но работата е там, че такива отговори не се налагат. Тъкмо обратното, напълно е било възможно даже и при онези прудни условия да се вземе посочения маршрут, за-

5 Сп. „Литературна мисъл“, г. 6, 1962, кн. 2, стр. 149.

щото 40 дни, колкото е продължило пътуването, не са малко. Още повече като се има пред вид, че през онова време на далечни разстояния обикновено хората са пътували с коне и особено с мулета като по-издръжливи и по-икономични на храната. Поклонниците са били състоятелни или по-състоятелни, затова сигурно и в случаите, за които се говори в бележките, те не ще да са пътували пеш. При това положение една почивка от два, три или четири дни, за която безспорно е имало време, е била достатъчна за Лаврентий, за да поеме отново трудната си работа на таксидиот, който посещава и такива далечни краища. Разбира се, тук трябва да вземаме пред вид и голямото усърдие и голямата преданост, с която Лаврентий е служел на манастира. Личи, че за него той не е жалел силите си и е бил готов всякога, и при тежки условия да му служи. Това му усърдие и тази негова преданост сигурно правилно са били оценени от манастирските „братя“ поради което, наред с някои други положителни качества, са станали причина да бъде избран по-късно за игумен. Колкото се отнася за „вербуването“ на поколоници, за което Б. Ст. Ангелов иска да каже, че е било необходимо по-продължително време, ще възразим, че такова „вербуване“ не всякога или пък въобще не се е налагало. Таксидиотите не са отивали да набират наемни войници, за да е имало нужда да ги увещават, „вер

буват“, да ги примамват с богатата плячка, да водят пазарлъци за възнаграждението им и пр. Поклонниците са били верующи хора и, както казахме, обикновено по-състоятелни. Сиромашът нямал време да мисли за душата, защото всичките му грижи са били да осигури по някакъв начин „насыщния“ хляб за многочисленното си семейство, което е било единичното негово богатство. Поклонниците като по-богати с материални и парични средства са чувствали пък „нужда“ да се погрижат и за душата си, като отидат в Света гора, която на времето се е считала за „малък хаджилък“ и да станат един вид „хаджий“. На тяхната съвест сигурно са тежали доста греховце, които там щели да бъдат „опростени“. Освен това и чорбаджилъкът им ставал по-тежък, по-внушителен. Затова поклонниците не само че не е било необходимо да бъдат „вербувани“, а напротив — в много случаи те сами ще да са очаквали духовното манастирско лице, таксидиотът, да ги отведе, а често и сами, събрани на групи от по няколко души, тръгвали на далечен път, изпращани тържествено от близки и познати. Така че за някакво по-продължително губене на време при тази процедура, при „вербуването“, не може да се говори.

Най-сетне, против същото предположение, че са били повече лица с името Лаврентий, говорят и самите бележки, които има пред вид

Б. Ангелов. За посочената 1750 год. те са не две, както той твърди, а три⁶ и почват с думите:

Първата — от 3 април — : „Какото е дошел от Видин духовник Лаврентие ирмонаха...“

Втората — от 30 окт. — : „Какото пак е привел духовник Лаврентие ирмонаха поклонници от Ловеч...“

И третата — от 10 дек. — : „и паки прийде со госте духовник Лаврентиата (!) от гр. Котел...“

Подчертаните думи „пак и „и паки“ показват по категоричен начин, че и в трите тези бележки става дума за едно и също лице или по-точно — за един и същ Лаврентий. Тогава справедливо е да запитаме — от къде се взеха по същото време в Хилендар „най-малко двама Лаврентиевци?“

По-нататък Б. Ст. Ангелов, като се основава на бележката от 8 октомври 1756 год., според която кир Хаджи Вълчо дошел в манастира заедно „с брата си духовник Лаврентий“, пише: „... за Паисий ни веднаж не е посочена неговата родова връзка нито с Лаврентий, игумен на Хилендар, нито с хаджи Вълчо, виден и високо почитан ктитор на манастира (кир хаджи Вълчо). Такава връзка,

6 „История славянобългарская“ — Никифоров препис, стр. 197.

както вече казах, е дадена на братята Лаврентий и хаджи Вълчо от Банско. Да се приеме, че това е някакъв случаен пропуск, е малко вероятно, дори недопустимо. Възможно ли е при толкова често отбелязване имената на Лаврентий, хаджи Вълчо и Паисий нито веднаж да не е било подходящо да се каже, че Паисий (монах, ирмонах, проигумен) е брат на Лаврентий или хаджи Вълчо? Защо толкова родство се юочи между хаджи Вълчо и Лаврентий, а се премълчава спрямо Паисий?⁷ Цитирах по надълго тези съмнения, за да се види по-добре аргументацията, от която може да се направи изводът, че братята Лаврентий и хаджи Вълчо от Хилендарската кондика нямат родствени връзки с Паисий от същата кондика и най-важното — не са му братя. Ако това се приеме за вярно, в такъв случай историкът Паисий действително не се е родил в Банско или по-правилно е да кажем, че откритието на проф. Йордан Иванов губи своето значение, следователно, няма писмен документ за банската теза. На Боню Ст. Ангелов обаче, като се оставят настрана недоказаните сигнали, че Паисий е трябвало да се прикрива от турските власти, поради извършеното убийство за накръпена чест на неговата сестра, могат да се направят сигурни възражения, като

7 Сп. „Литературна мисъл“, г. 6, 1962, стр. 149.

се дадат приемливи обяснения, които обезсилват неговите съмнения.

В бележките на манастирските кондики са били означавани имената на таксидиотите, в повечето случаи имената на дарителите и обектателно — видът и количеството на даренията. С оглед на това не е било необходимо да се посочва в тях кой от споменатите лица на кого е бил роднина. При това положение няма защо да ни е чудно, че в Хилендарската кондика не е отбелязано нищо за роднинските връзки на Паисий с Лаврентий и хаджи Вълчо. Такива (роднински) връзки въобще за **никого друго** не са посочени, освен за последните двама, което е съвсем случайно и е станало при специални условия. Хаджи Вълчо е бил действително „виден и високо почитан ктитор на манастира“. Той идва за **първ път** в Хилендар на 8 октомври 1756 година заедно с Лаврентий, един ревностен таксидиот и уважаван духовник. Записвачът просто не е могъл да не отбележи, че е „дошел със брата си духовника Лаврентие“, подробности (че х. Вълчо е брат на Лаврентий), която по-рано на никого или на голямото боляшинство от манастирските „братя“ не е била известна. При втори или трети подобен случай или при други обстоятелства, напр. ако хаджи Вълчо живееше в манастира преди обещаването му да стане ктитор и на „братята“ е било известно, че е брат на Лаврентий, записвачът не би отбелязвал тази под-

робност в кондиката. За Паисий не е посочено кога за пръв път е дошел в манастира. Не е посочено, защото с идването си не е извършил дарителски акт, който да заслужава да бъде вписан в Кондиката. По-късно той не един път е водил поклонници, за което четем в бележките, но това е вършел сам, не с Лаврентий. Пък и сигурно на всички е било вече известно, че е брат на последния, та не се чувствувало нужда да се отбелязва една публична истина.

Авторът Боню Ст. Ангелов се съмнява, че Паисий е от Банско и поради факта, какво в Хилендарската кондика е споменато само едно негово посещение на родното му място „и то — както казва той — много късно — чак в 1795 година, 11 май. Вместо това Паисий е на два пъти в София и на много други места“. Това съмнение е също неоправдано по простата причина, че таксидиотите не са били задължени да водят поклонници най-често от родните си места. Паисий един път е „привел гости и епитропство от Банско“, както е отбелязано в бележката от горната дата, и това е вписано в Кондиката. Но от него съвсем не следва, че той не е правил и други посещения на родното си място — Банско, посещения, които не са свързани с никаква дарителска работа, поради което не е имало нужда да бъдат отбелязани в Кондиката.

И така, смятам, че в бележките в Хилендарската кондика, които разгледахме, се гово-

ри за един Лаврентий, чието служебно положение се развива в такава линия: от 1750 до 1759 година той е бил таксидиот като „духовник“ и „ирмонах“. От декември 1759 до октомври 1763 г., в продължение на близо четири години е бил игумен на манастира, през което време е престанал да води поклонници, затова в кондиката през това време няма никакви бележки за него. И от последната дата той отново става таксидиот и отново почва да води поклонници.

В Хилендарската кондика и то в онази ѝ част, в която се споменават в сравнително близки по време бележки имената на двамата или трима братя, се говори и за един Паисий, като изключим преименувания много по-късно, през февруари 1794 година Павел Граматик „от София от златарската чаршия“, за което, макар да е наречен с ново име Паисий, вероятно защото мирското му име е започвало с „П“ (Павел), е запазено и презимното му име или прозвище (единствен случай, отбелязан и в самата Кондика) „Граматик“ с явната цел да се отличава от единствения по това време в Хилендар, историкът Паисий.⁸

Както се вижда, съмненията на Б. Ст. Ангелов не се оправдават, от което следва, че те не са в състояние да разколебаят банската теза, която е изградена върху сигурна база.

⁸ „История славянобългарская“ — Никифоров препис — стр. 202.

Но ето че за това разколебаване направи-
ха нови опити, пак през юбилейната година,
друпи двама автори — академик Иван Снега-
ров и Димитър Дончев. Първият в статията си
„За родното място на Паисий Хилендарски“⁹,
подхождайки пак предимно с метода на съм-
ненията към установени до сега неща относно
разглеждания въпрос, но също без да привеж-
да нови данни, счита без всякакво съмне-
ние, че Паисий не е роден в Разложкия край,
а бил роден в някое от селата между градове-
те Самоков и Дупница (Станке Димитров).
В случая не е взето под внимание едно просто,
но важно и задължително правило, според кое-
то съмненията още не са и не могат да слу-
жат за доказателство, затова от тях не могат
да се правят сериозни научни изводи.

За И. Снегаров е съмнително напр. да-
ли „споменаваният през разни години атонски
таксидиот Паисий и Хаджи Паисий е бил един
и същ с Паисий Хилендарски, автора на „Ис-
тория славянобългарска“¹⁰. Този въпрос или
по-право съмнението дали тук става дума за
едно и също лице или за различни лица, ня-
ма особено значение за определяне родното
място на историка в Банско. В случая от ре-
шаващо значение е доказателството, че споме-
наваният през периода 1750—1765 г. в Хилен-

9 Сборник „Паисий Хилендарски и неговата епоха“
издание на БАН, София, 1962 г., стр. 411.

10 Посочения сборник, стр. 414

царската кондика под различни назовавания Лаврентий е едно и също лице. Това по-горе направихме, но по-нататък, за да стане още по-нагледно и убедително, ще се върнем отново към него.

По-важно в това отношение е друго едно съмнение на И. Снепаров — дали Разложкият край е влизал в пределите на Самоковската епархия през времето, когато Паисий е писал историята си, или не е влизал. В цели четири страници¹¹ той разглежда териториалните изменения на съществуващите за по-дълго или за по-късо време духовни диоцези на територията, в която се намират селищата Самоков, Дупница, Разлог, Банско, Кюстендил, Кратово, Ихтиман и по-специално териториалните изменения в бившата Самоковска епархия за времето от IX до XIII век. Макар че авторът показва голяма ерудиция по въпроса и макар че целта му е била да докаже, какво през времето на Паисий Банско не е влизал в пределите на тази епархия, все пак изводът му от прегледа не е категоричен. Нещо повече, данните, които привежда, и разсъжденията, които прави по тях, не са му дали основание да измести на друга плоскост съмнителния за него въпрос, затова сам казва: „От този исторически преглед не може да се направи решите-

11. Пак там — стр. 416 — 419

лен извод (значи нерешителен може — Ив. Д.), че във времето на Паисий Разлог е съставлявал част от Самоковската епархия¹². Още повече, ще възразим ние, не може да се направят другият, диаметрално противоположен на него, че не е съставлявал част от тази епархия. Не може, защото липсват доказателства и най-важното, защото в такъв случай прегледът на академик Снегаров ще изгуби научната си стойност, понеже ще влезе в противоречие с един неоспорван документ, който убедително показва, че както Банско, така и целият Разложки край действително са влизали по времето на Паисий в Самоковския духовен дялцез. Този документ, известен под името „Епархиалния поменик на Зографския манастир“, Михаил Ковачев разглежда в статията си „Самоковска епархия през 1757 год.“¹³ На лист 97^б от поменика през 1757 год., т. е. пет години преди Паисий да завърши историята си, е записано като ктитор от Самоковска епархия името на хаджи Вълчо от Банско. „Това записване, казва Ковачев, е знаменателно и представлява опорна точка за родното място на Паисий“.¹⁴ И, за да бъде по-убедителен, той дава факсимиле на същия лист 97^б от поменика като казва: „Тук прилагам фотографска снимка и точен препис от тази наистина важна за

12 Пак там — стр. 420

13. Пак там — стр. 559

14 Пак там — стр. 600

нашето възраждане страница, която с документална сила свидетелствува и категорично говори, че Банско през 1757 г., значи още преди два века, е спадал към диоцеза на Самоковската стара епархия, тъкмо отгдето през 1745 г. бил дошел в Атон за монашески и книжовни подвизи и нашият пръв историк и народен будител Паисий Хилендарски¹⁵.

И така съмненията на И. Снегаров не се оправдават. Банско действително е влизал в състава на някогашната Самоковска епархия. Това макар и от по-късно време се потвърждава и от каменния надпис над северната врата на банската черква „Св. Троица“ за освещаването на параклиса на „Св. Константин и Елена“, „в който между другото се казва: „... во время господина и архиепископа Самоковского и нашего (подчертаването мое — Ив. Д.) Игнатия, во лето 1837“¹⁶. Подчертаните думи „и нашего“ показват, че тогавашния самоковски архиепископ Игнатий е бил такъв и на банскалии, от което се налага да считаме, че Банско е продължавал да влиза и през 19 век в състава на Самоковската епархия. Откъсването му от тази епархия е станало след Освободителната за нас Руско-турска война или още по-точно — след злополучните решения на Берлинския конгрес, според които както Разлож-

¹⁵ Пак там — стр. 600 и 601

¹⁶ Йор. Иванов — „Български старини в Македония“, София, 1913, стр. 211.

ко, така и цяла Македония останаха отново в пределите на Турция.

Тук обаче възниква един друг въпрос. Димитър Дончев, за когото не съществува съмнението, че Банско е влизал в Самоковската епархия по времето на Паисий, в статията си „За родното място на Паисий Хилендарски“¹⁷ изхождайки от езика на „История славянобългарска“, изказва мнение, че родното място на нейния автор ще трябва да се търси извън пределите на тази епархия и то някъде из западните покрайнини на България. С това си мнение той посяга на твърдението, което досега се смяташе за сигурно и от никого неоспорвано, а именно, че Паисий е от Самоковска епархия. Според него в Историята на Паисий не е казано, че авторът ѝ е роден в същата епархия; и, ако все пак всички бяха убедени в това, то се дължи на неправилен превод на заглавието на Историята. Това заглавие в оригинала така, както го дава А. П. Стоилов, гласи: „История славяноболгарская о народе и о царей и святых болгарских и о въсях деяния и бития болгарская, собрано и нареждано Паисием иеромонах бившево и пришетшево в Светие гори Атоиски от епархияне Самоковские в лето 1745 и собранъ е история сию во лето 1762 на ползу роду болгарскому“. Д. Дончев е взел същото заглавие от публикацията на

17 Сп. „Народна просвета“, кн. 5 от м. май, 1962 г., стр. 101.

Йордан Иванов през 1914 год., което гласи: „История славеноболгарската о народе и царей и святых болгарских и о въсех деяния и биятия болгарская; собрано и нареждено Паисий ем Иеромонахом бившаго и пришедъша ва Святые гори Атонские от епархии Самоковские в лето 1745 и собравшаго историю сию в лето 1762 на ползу роди болгарскому“. Ако се вгледа човек по-внимателно, ще види, че между едното и другото, т. е. между единия препис на заглавието и другия, при все че са правени от един и същ източник, има на няколко места известна разлика. Така напр. в този на А. П. Стоилов е показано „пришетшево в Светие гори Антонски“, а в другия — „пришедъша ва Святые гори Атонски“. Още по-много и по-съществени разлики в изговарянето на отделни думи могат да се констатира в самите текстове на известните до сега около 60 преписи и преработки на Паисиевата история, които са дело на различни преписвачи и преправители. Това показва колко несигурно нещо е езикът на дадено произведение от миналото, за да се използва като документ за установяване на някакви исторически факти. Що се отнася специално до Паисий, по-нататък ще видим, че в това отношение езикът на неговата история още повече не може да ни ползува за установяване на такива факти даже и да се основаме на Зографския ѝ препис, който се прие-

ма за нейна чернова или първообраз, от който били направени първите преписи.

От второто посочено тук заглавие Дончев се спира по-специално на миналото действително причастие „пришедъша“, което, преведено на новобългарски, значи — „дошел“. С това „дошел“ или „дошъл“, както още се пише и изговаря тази дума, според него Паисий не определя, че е роден в Самоковска епархия, а само казва, че е дошел от там¹⁸. Струва ми се, че ще трябва да се съгласим с това. Паисий действително не посочва, че е роден в тази епархия. По-нататък обаче Дончев преши като изтъква това непосочване, за да направи извода, че той не е от Самоковска епархия и не е роден в Банско. Грешни още повече като твърди, че родното му място е някъде в западните краища на нашата Родина. За доказателство на това нещо той цитира думи и изрази от Историята, които сега се срещали в западните български говори, като: сва, сви, учинили себе краля Асена, како да су сами, Софияне имет и кажу, да са моще Милутина краля, така са имели и др.¹⁹

На Д. Дончев обаче може не само да се възрази, но и да се докаже, че той в основното си схващане на разглеждания въпрос не е прав.

18 Пак там — стр. 103

19 Сл. „Народна просвета“ — стр. 102

Преди всичко, ако Паисий не посочва в заглавieto на книгата си, че произхожда от Самоковска епархия, то и не отрича. Дончев се уповава на това, че „ако Паисий е искал да съобщи на своите читатели откъде е родом, той би постъпил така, както е сторил когато казва, че славянските просветители Кирил и Методий са родени в Солун; когато твърди, че Юстиниан цар бил от Охридом родом“; или пък когато говори, че духовникът Пимен, след като напуснал Света гора, отишел в Софийска епархия, където направил много църкви и манастири, уточнява мисълта си: от там и родом бил.“²⁰ Всичко това е вярно. Но въпросът е там, че Паисий не е искал да каже за себе си откъде е бил роден. Това той е направил или защото не искал да занимава по-подробно другите със себе си, или, както предполагат някои, не го е направил от съображения да се прикрива от турските власти. Колкото се отнася до случаите, на които се основава Дончев, то лицата Кирил и Методий, Юстиниан и Пимен са предмет на неговата История, на неговото изследване и затова е трябвало да каже откъде са били родени, щом е разполагал с необходимите данни. Освен това, тези сведения се отнасят до други лица, не за самия автор, поради което с тях не се нарушава съществуващата тогава традиция — писателите малко или никак да не говорят за себе си.

²⁰ Пах там — стр. 104.

Що се отнася до езика, на който главно се базира Дончев, ще кажем, че и направените от него изводи, според които родното място на историка е някъде в западните покрайнини на България, не могат в никакъв случай да се приемат за правилни. Не са правилни, защото сам по себе си, неподкрепен с други данни, езикът не може да се вземе за решаващ документ. Ето напр. академик Снегаров, който от своя страна като прави някои лексически, морфологически и фонетически съпоставки и сравнения на редица думи, съгласни и гласни звукове от езика на „История славянобългарска“ с такива от различни говори, употребявани от гражданите на територията на бившата Самоковска епархия, изкарва, че „родният говор на Паисий не е бил този на с. Банско и изобщо на Разложко, а има повече сходство с дупнишко-самоковския говор или общо с говорите на северозападната част на бившата Самоковска епархия. Следователно родното място на Паисий ще трябва да се търси в тази област“.²¹ И по-нататък Снегаров, като се опира, според него, на „една важна диалектна особеност в езика на Паисий — местоимението 3-то лице ед. ч. женски род дателен падеж „Ю“ вместо „И“, сведение, за наличието на което се позовава на статията на В. П. Кралев

21 Посочения сборник — стр. 431

ски²², — уточнява: Тази езикова особеност може да ни послужи за опорна точка в диренето на родното място на Паисий. Издирването ще трябва да се ограничи в Самоковска Паликария, наречена така по името на р. Паликария (Палагария), която тече през нея. Тази местност обхваща пространството „между Пала на планина, източните склонове на Рила, цялата Верила и част от Голото бърдо“. Тя заличава на запад от горното течение на р. Струма със селата Кралев дол, Студена, Крипец, Попово и Боснег и свършва на изток покрай Рила в селата Рельово и Белчин, 10—15 км. западно от Самоков.²³

Вижда се, че и двамата автори — Дончев и Снегаров — позовавайки се на езика на „История славянобългарска“ — определят в различни краища на България родното място на Паисий. Според първият това място е **вън** от територията на някогашната Самоковска епархия и е някъде в западните покрайнини на България, т. е. към границата ни с Югославия, а според вторият — то е било **във** пределите на тази епархия и ще трябва да го дирим в някое от селищата между градовете Самоков и Дупница! Самият този факт, че за едно

22 В. П. Кралевски — „Още нещо за езика на Памисевата история“, сп. „Родна реч“, г. V, кн. 5, стр. 206 и „Още към въпроса за езика на Паисий Хилендарски“, Родна реч, г. VII, кн. 1, стр. 14—15.

23 Посочения сборник — стр. 431.

и също лице се сочат две различни родни места въз основа на неговия писмен език, иде да потвърди мисълта колко несигурен е такъв един подход към разкриване тайната на истинското му родно място.

Паисиевата история е писана предимно на черковнославянски език, макар в нея да се чувства силният шепор на живата народна реч. Писана е преди повече от два века, време, през което в отделните български говори са станали значителни промени. И да вземем сега да сравняваме нейния език с който и да е от съществуващите говори, за да открием родното място на Паисий, ще сгрешим. Грешат и авторите Дончев и Снегаров. През онова отдалечено време не е имало общ литературен български език, с който писателите са били длъжни да си служат. При това положение приемливо е в някои случаи писателите, които добре са познавали и други български наречия освен родното им, но обладани от по-голямо чувство за отговорност да са изпитвали и известно неудобство да употребяват само местния си говор в писмените трудове. То тогава, разбира се, не е имало и писатели в съвременния смисъл на думата. Книгите, повечето преводни, са били предимно с религиозен характер, затова езикът, на който са били писани, е бил обикновено черковно-славянски. В това отношение са правели изключение дамаскин-

ските книги. Паисий е бил духовно лице и маркир и да не се е освободил от черковно-славянската писмена традиция, е нарушил нейните закостенели езикови форми и е дал достъп на тези от народните говори. Това се е наложило, понеже книгата му не е с религиозен характер и, още по-важно, тя е била написана с цел да бъде разбрана от широките народни маси из цялата страна. Може би главно по тези причини той ще да се е чувствувал задължен да си послужи с думи и изрази, употребявани не в един, а в различни краища на страната. За него това нещо не е било трудно. В манастирите той е общувал с лица именно от различни краища и се запознавал със специфичностите на техните говори. При обиколките си из страната като таксидиот пък е имал възможност и непосредствено да се запознае с тези говори и съзнателно или несъзнателно е изпаднал под тяхно влияние. Тези неща са естествени и възможни. Затова сега, ако става дума за застъпени тогавашни диалекти в „История славянобългарска“, то такива има не само от западните, не само и от самоковско-дупнишките, но и от други диалекти.

С право специално по този въпрос Владимир Топенчаров пише: „В Паисиевата книга са влезли диалектни думи, общонародни изрази... Паисий ги е взел от различни краища на България. Ако се върнем към един стар въпрос, ще добавим, че разнообразието на диа-

лектни слова потвърждава, че Паисий ширско е обикалял страната, че се е застоявал в различни краища, за да могат думи от тях да намерят място в литературното съдържание на книгата му²⁴. Впрочем и Снегаров по принцип е на същото мнение. За него „паисийевият език представлява пъстра смесица, прилича на сграда с различни стилове“²⁵. Но заедно с това той твърди, че следите на родния говор на Паисий са много повече, отколкото следите на другите говори, като смята за роден говор този, който се употребява от населението в местността Палакарня. Откъде обаче е сигурен, че този именно говор е роден на Паисий, не е известно. Явно че тук има само едно негово предположение, което в същност води до разместване на нещата като доказва известното (говора) с неизвестното, това, което търсим — родното място на историка. А задачата му е посредством езика (говора) — да открие това родно място.

Доколко базата на Дончев и Снегаров е несигурна, се вижда и от това, че и някои привърженици на банската теза, предимно банскалии, уповавайки се като тях на езика на същата „История славянобългарска“, стремят се да докажат, че Паисий е от Банско! Самият

24 Влад. Топенчаров — „Портретът на Паисий“, София, 1959 г., стр. 71.

25 Посочения сборник — стр. 429.

професор Дринов, който пръв посочи историческото значение на Паисиевото дело, имайки пред вид диалектните особености на някои от първите преписи, които са били близки до неоткрития тогава още първообраз, предполага, че Паисий „се е родил в западната или македонска част на Самоковската епархия именно в дупнишките, разложките или джумайски места“.²⁶ Неделчо Димитров в статията си „Банско — родно място на Паисий Хилендарски“ казва, че в котленския препис от 1765 год. има характерни думи и изрази, които са типични за банското наречие. Такива думи според него са: безна — вм. пропаст, спроти — вм. срещу, отел — вм. отнел, крамола — вм. борба (словесна), отдолел — вм. надвил, разнел — вм. разнесъл и др.²⁷ Разбдра се, тук не може да се приеме евентуалното възражение, че тези думи са употребени при преписването, защото в Котел не ги употребяват в този им вид, пък и Стойко Владиславов (Софроний Врачански), както сам твърди, е направил преписа си от самия оригинал, донесен лично от Паисий.

Александър Чучулайн, магистър по богословие, бивш действителен член на Петроградското археологическо дружество и секретар на екзархията през 1910—1913 год. в Цариград по

26 М. Дринов — „Още няколко бележки за Паисий и за неговата история“, Сп. г. V. кн. XIX и XX, стр. 135

27 Вж. в. „Пиринско дело“ от 28. II. 1962 год.

същия повод пише: „Наред с всичко онова, което се изнесе в полза на безспорните твърдения, че именно Банско е родното място на Паисий, езиковите особености на Паисиевата „История славянобългарска“ също така говорят, че авторът по произход е баничанин“²⁸. В подкрепа на това становище Чучулайн привежда редица думи от Историята, които, според него, са свойствени само на банското наречие. Напр.: нихна — вм. тяхна, ораче — вм. орачи, също копаче, овчаре, таквия — вм. такива, отпнал — вм. разгонил, разнел — вм. разнесъл, затечен — вм. ограден и др.

Работата в това отношение още повече се усложнява, още повече тезата, изградена върху диалектните особености, не може да се приеме за вярна, като се вземе пред вид и положението, че езикът на Паисиевата история се намира под влияние на руския и сръбския. Това се дължи на руските и сръбски източници, които Паисий е използвал при написването на своя труд. В светлината на този факт, може да се приеме, че много от думите, които привежда Дончев, и които той счита за такива, взети на времето от западните български краища, всъщност да са придобили тези си форми под прякото влияние на сръбския език от сръбските извори. В подкрепа на едно такова схва

28. Ал. Чучулайн: „За езика на Паисиевата история“.
— Възпоменателен брой „Отец Паисий“ от 27. IX. 1937
год., стр. 7.

щане служи и положението, че сръбските възрожденци от началото и средата на 18 век и сръбската нова книжнина са имали значително влияние върху българската книжовна реч. Паисий като син на своето време не е можал при онези условия да избегне това влияние.

И така, вижда се колко неправилно в случая е да се изпражда теза изключително или главно върху езика, без преди това да е използван някой исторически документ. Авторът Дончев не само че не привежда нов такъв (в това той не е виновен), но пренебрегва и съществуващите такива от по-рано. А И. Снегаров без да ги отрича, подлага на съмнение правените от тях изводи. Кои са тези документи? Това е, както вече отбелязахме, преди всичко самата Паисиева история, а след това и Хилендарската кондика. С други сигурни писмени извори относно интересуващия ни проблем за сега не разполагаме. И понеже не разполагаме, позволявам си да се спра още веднаж на онези текстове в тези документи, които по убедителен начин сочат къде се е родил Паисий.

В послесловието си Паисий, между другото, пише буквално следното: „И я съставих (Историята — Ив. Д.) на манастира Хилендар при игумена Лаврентий мой роден брат от една майка и по-стар от мене: той тогава имаше 60 години, а аз 40“. Основното, което научава-

ме от тези думи и което за нас в случая е важно, е, че Лаврентий, игуменът на Хилендар през 1762 год., когато е била завършена Историата, е бил негов брат. Съпоставен този факт с познатата бележка от Хилендарската кондика от 17 януари 1765 год., която гласи: „Какво е дошел кир проигумен Лаврентий със поклонници от Банско и са дарили манастире със сребърни кръстове и със гроша 1153. И за той ден какво е обрекъл на света Богородица своята отцова кука за вечно да е така“²⁹, излиза, че Лаврентий, братът на Паисий, е от Банско, от което следва, че и Паисий е от Банско.

Това откритие е дело на професор Йордан Иванов и няма защо да ни е чудно, че самият той е изоставил по-раншното си твърдение, базиращо се върху езика, защото, безспорно документът е сигурно нещо. Но по-нататък Йордан Иванов малко направи, за да популяризира откритието си и да го утвърди. А може да се направи, може да се докаже верността му, като се установи по документи, че игуменът Лаврентий, за когото Паисий сам казва, че му е брат, и проигуменът Лаврентий, за когото се говори в горната бележка, е едно и също лице. Това вече ние направихме, но с оглед на някои нови положения и нови съмнения, които поставя И. Сне-

29 „История славянобългарская“ — Навиѣровъ
преписъ, подготвилъ за печатъ Боню Ст. Ангеловъ. София,
1961, стр. 201.

гаров както специално по този въпрос, така и във връзка с правените изводи от цитираните по-горе текстове, налага ни се отново да се спрем на него.

Манастирските кондики са летописи на правените дарения. В тях обикновено се посочва кой, откъде, колко и какви дарения са направени, кога са отнесени в манастира и кой е водил дарителите. Хилендарската кондика е започната през 1604 год. от „смирений игумен Георгиа от Ловеч“³⁰. В първата бележка, в която се съобщава това нещо, са вписани имената на монасите по това време, някои от които, поради повреда на част от листа, не могат да се четат. Представлява интерес откъде са били тези монаси и какви са били техните имена, затова си позволявам да дам тук четливата част на списъка: Василиа от Враца, Йоаника от Враца, Харитона от Видин, Минна от Ловеч, Михаил от Ямбол, Йоанна от град Търнов, Никола от Свищов, Дамаскина от село Тетевене, Василий от София, Никодим от София, Тимофей от Мелник, Антипа от Ниш, Доситей от (не се чете), Анастасий от Солун, Паисия от Струмица, Григория от Тиквеш, Тома от Пазарджик, Герасим от Зайчар... (нататък не се чете).³¹ Вижда се, че монасите са от различни краища, населени с българи. Виж

30 Пак там — стр. 195

31 Пак там — стр. 195

да се още, че само две имена се повтарят или с други думи казано, две имена са дадени на четири различни лица. Но все пак, за да има някаква отлика, не са записани, а може и да не са изговаряни съвсем еднакво: Василия (от Враца) и Василий (от София), Йоанна от град Търнов и Йоаника (от Враца), ако последното не е отделно име. Всички други имена са единични и не се повтарят.

Бележките за Лаврентий в Кондиката почват много по-късно, от 1750 г. и продължават до 1765. През това време той е живял и работил във или за манастира. През 1750 бележките са три, защото три пъти е водил поклонници и три пъти е предавал в касата на манастира събраните от него дарения. В първата — от 3 април — се съобщава, че е дошел от Видин, а в другите две — от 30 октомври и 10 декември — освен съобщението, че е дошел съответно от Лозеч и Котел, са употребени думите „пак“ и „паки“, с които, казахме, записвачът е уточнил, че поклонниците и в трите случая са водени от едно и също лице, от един и същ Лаврентий. През годините 1752, 1753, 1754, 1756, 1757 и 1759 Лаврентий е водил редовно поклонници по един или два пъти и предавал събраните от него дарения. В бележката от 8 септември 1756 год. се казва, че е „дошел със брата си духовника Лаврентие кир

Хаджи Вълчо³², който срещу капаро от 300 гроша обещал да стане ктитор. Хаджи Вълчо изпълнил обещанието си. Той построил или възобновил някои килии и храмове в Зограф и Хилендар, затова и сега още стоят в храмовете на тези манастири образите му в позата и доспехите на тогавашен тежък чорбаджия. Имаме основание да предполагаме, че това той ще да е направил освен за „спасение на душата си“ и под влияние на двамата си братя Паисий и Лаврентий, които сигурно в Света гора са се чувствували като у дома си.

За десетгодишния период — от 3 април 1750 до 17 декември 1759 г. Лаврентий като таксидиот е наричан в бележките „духовник“ или „духовник ирмонах“. През следващите 3—4 години е бил игумен на Хилендар. Таксидиотската работа е била подета от брат му Паисий, което се вижда от бележките в Кондиката, в които се говори за водени от него дарители. В тези бележки Паисий е наречен „ирмонах“, което показва, че той и по длъжност и по звание е заместил братя си. Лаврентий ще да е сменен като игумен през август или септември 1763 г., защото през октомври същата година той започва отново да обикаля страната и да води поклонници. В бележките в Кондиката, в които е отбелязана тази му дейност, пред званието му „духовник“ проигумен“

³² Пак там — стр. 199.

(духовник бивш игумен) е поставена и гръцката дума „кир“ (господин). Това сочи за един придобит навик на записвачите от времето, когато Лаврентий е бил игумен, та същата дума, изразяваща особена почит и уважение, употребяват и тогава, когато отново е станал таксидиот.

От посоченото се вижда, че съмненията на И. Снегаров относно това „дали духовник Лаврентий от 1756 год. и проигумен Лаврентий от 1765 год. са били едно и също лице...“³³ не се оправдават. Не се оправдават не само поради това, че в случаите, на които той се опира през десетгодишния период (1756—1765 г.), има изменение само в званието на Лаврентий — от „духовник“ в „духовник проигумен“, а лицето е същото, но и затова, че косвено против такова съмнение ни говори и бележката в Хилендарската кондика от 10 декември 1764 г., в която се казва:³⁴

„Какво паки е привел поклонници от Бачко кир духовник Лаврентие, проигумен хилендарски и са писали всеки за своя душа гроша 752
хаджи Вълчов син даде за родители гроша. 100
Кира Лаврентий проигумен даде за родители гроша. 100

³³ Посоч. сборник — стр. 420.

³⁴ „История славянобългарская“ — Никифоров претис — 201 стр.

поп Пано даде за родители гроша 50
проша. 1002

Лаврентий тук е наречен и „духовник“ и „проигумен“, назовавания, които не се изключват, затова могат поотделно или и двете заедно да бъдат дадени на едно и също лице. Идвайки от Банско, той е довел в манастира братовия си син или както е казано там „Хаджи Вълчов син“. Преди осем години Лаврентий довел за пръв път брат си хаджи Вълчо, който станал ктитор, а сега — племенника си, макар последното да не е упоменато изрично. А не е упоменато, защото брат му (хаджи Вълчо) като един от редките дарители и строители в манастира, не само е бил добре познат на всички монаси, но се е ползувал между тях с името на много заслужил и много уважаван човек — „кир Хаджи Вълчо“. На записвача в случая се е налагало да отбележи, че направеният дарението е хаджи Вълчов син, а не братов син на Лаврентий, защото първият сам по себе си е „тежал“. Още повече можем с голяма сигурност да предполагаме, че хаджи Вълчо наскоро е бил починал³⁵ и Лаврентий-

35 От надписа над входната врата на църквата „Св. Богородица“ в Зографския манастир се вижда, че през 1764 год. хаджи Вълчо е бил жив (Йор. Иванов — „Български старини в Македония, София, 1931 г. стр. 257). Следователно той ще да е починал към края на тази година, от когато е и разглежданата бележка в кондиката.

може да е присъствувал на погребението му в Банско. На връщане той ще да е завел със себе си и своя племенник, за да направят под впечатления на пресния гроб и двамата дарения за мъртвите си родители. Така че, проигуменът тук е отбелязан не само като таксидиот, който води поклонници от Банско, но е посочен и като дарител от Банско, като банскалия.

И така духовникът Лаврентий от 1756 г. и проигуменът Лаврентий от 1765 г. са едно и също лице. Това лице, този Лаврентий е имал (фактически и по документи) един брат Хаджи Вълчо, ктиторът хаджи Вълчо от Банско, и друг брат — историкът Паисий. Това е единствено правилният извод, който в случая може да се направи и всякакво съмнение в неговата сигурност не може да се приеме.

Но академик Снегаров не се задоволява с това. Той отива по-нататък. Като приема, че проигуменът Лаврентий от бележката в кондиката през 1765 г. и игуменът на Хилендар през 1762 г. са едно и също лице и че това лице е било от Банско, пише: „Обаче, дали и Паисий (брат му, историкът — Ив. Д.) бил роден в Банско остава съмнително по следните съображения. В 1765 г. Паисий е бил още жив. Поради това игуменът Лаврентий не е могъл само от свое име да подарява бащината си къща в Банско, ако тя е била бащина къща, си-

реч наследство и на Пасий. Щом Лаврентий е завещал бащината си къща само от свое име, очевидно е, че **той е бил единствен законен наследник** (подчертаванията са мои — Ив. Д.) на останената от баща му къща в Банско. Естествено се налага въпросът: как да се обясни, че Пасий му е брат?³⁶ На този въпрос сам Снегаров отговаря по следния начин: „Изразът „брата моего единомати родного“ (от послесловието — Ив. Д.) показва подчертано, че те са били братя, родени от една майка, но не и от един баща. Ще рече бащата на Лаврентий в Банско умрял и след това овдовялата майка се омъжила за друг, от когото родила Пасий, 20 години след като родила Лаврентий от първия мъж. (Подчертаването мое—Ив. Д.) Тя може да е стояла вдовица в къщата на покойния си мъж, за да отгледа детето си, но бидейки още млада, решила да встъпи във втори брак. Ако е встъпила в първия брак на 17—18 годишна възраст, тя е могла да бъде 36—37 годишна при встъпването си във втория брак, от който след близо една година е могъл да се роди Пасий. Не е невероятно, че майката е довела сина си Лаврентий в къщата на втория си мъж. С това може да се обясни до известна степен голямата привързаност на Пасий към своя брат Лаврентий, който ще му е пов-

³⁶ Посоч. сборник — стр. 421.

лиял да последва неговия пример — да стане монах³⁷.

Използувахме по-голям цитат от тази статия на И. Снегаров, за да се види колко са неаргументирани и неиздържани в научно отношение твърденията му. Ние тук няма да се занимаваме подробно с тях, но все пак ще се спрем, макар и накратко, на мотивите, които са го накарали да мисли така и които в никакъв случай не ни дават основание да им приписваме качества и да им даваме стойност, каквато за случая не могат да притежават.

На първо място И. Снегаров твърди, че ако проигуменът е имал брат Паисий (тук той изпуска наследниците на хаджи Вълчо) не ще да е можел само от свое име да направи завещанието. Но той греши като взема бележката в кондиката за завещание или взема бележката за официален документ за извършеного завещание. Това не отговаря на предназначението на тези бележки, които са дело на един или повече записвачи, но не са скрепени с печати на съответните отговорни длъжностни лица в манастира. По тези причини те не могат да имат правно-документален характер, макар сега да ги използваме като исторически извори с оглед историческите сведения, които черпим от тях. Ако е въпрос за истински документ, — в юридическия омиъл на гая дума

37 Пак там — стр. 421

— Относно това дарение или завещание, то такъв, ако не е унищожен, може тепърва да се намери в старите архиви на Хилендар, при положение, че тогава съставянето на такива документи е било задължително, за да може манастирът да придобие право на собственост върху недвижим имот. От горната бележка не можем да искаме такова нещо. Записвачът просто е означил в нея кой е извършил дарението или обричането („обрекъл“) и какво е било това дарение с оглед преди всичко да се зафиксира една не малка материална придобивка на манастира. А дали въпросната „отцова кука“ е имала и други законни наследници или не е имала такива, това за него не е имало значение (той е можел и да не знае), не е било от значение и за кондиката, в която като летопис само са регистрирвани имената на дарителите и постъпилите в пари или натура дарения.

Освен това писаното в бележката не изключва положението, че преди да тръгне от Банско или по-рано Лаврентий се е споразумял с другите наследници и всички заедно са решили да направят дарението. Или пък, че тогава е станало общо споразумение (делба) относно целокупното им бащино наследство и на Лаврентий се е паднала къщата. Тези положения са напълно възможни и редни, но както казахме, те не са имали значение за запис-

вача, не могат да имат значение и за нас, защото все пак представляват произволни, неподкрепени от никакви данни предположения.

Ето в бележката от 17 януари 1765 г. записвачът казва, че с Лаврентий са дошли и други поклонници, които са дарили манастира с три сребърни кръстове и 1153 гроша. И накрая добавя: „И голямо беше среброто що се донесе тогава, башка от големите кръстове на престолни, що са вписани веке.

пет сребърни кръстове	гроша 600
четири сребърни кандилници	гроша 300
два потира сребърни	гроша 160
две чаши сребърни	гроша 100
един чифт пафти сребърни	гроша 120
	гроша 1280
пет мули	гроша 300
три коня	гроша 120
пет макси	гроша 250
	гроша 670

„Сухите пари“ заедно с оценените сребърни предмети — кръстове, кандилници и др., и домашни животни — мулета, коне и маски — възлизат общо на сума 3 103 гроша, с която по тогавашни цени (40 гроша) е могло да се закупят 77 коня. Срещу това крупно дарение не е означено името на нито един дарител, каквито без съмнение е имало и то не малко на брой. При това положение защо ще ни прави

впечатление (от което даже се правят изводи), че не са вписани имената на другите наследници на лаврентиевата „отцова кука“, ако тя в момента на „обричането“ е била владение на всички! Според християнските догми господ е „вездесъщ и всезнаещ“. Той всякога „знае“ и това, което не му е казано или което не е написано. Следователно ще „знае“ имената и на другите наследници на подарената в Банско къща за метох на манастира и ще има господ е „вездесъщ и всезнаещ“. Той всякога то „с неумолните си везни“ определя съдбите на „преминалите в другия свят техни души“. Всичко това сега за нас звучи иронично, но за онези времена и за онези хора то е било сериозно и естествено.

По-нататък Снегаров, като се опира на изказа от послесловието „брата моего единоматн родного“, прави извода, че Лаврентий и Паисий са били братя по майка, но не и по баща. Такова тълкуване на горния израз е също неправилно и неприемливо. Известно е, че за родни братя (по баща и майка) е прието да се казва така: „Те са братя, истински братя. От една майка са родени.“ Като без да се споменава, се разбира, че имат и един баща. В този смисъл са употребени от Паисий посочените думи. Майката е, която ражда и отглежда човека, поради което и един вид уважението се насочва преди всичко към нея. И тъкмо обратното, бихме си позволили да кажем ние,

при специалните условия — отбелязването, че са от една майка — ако бяха от двама бащи. Паисий щеше да отбележи това в текста. Но това той не е направил. Не го е направил, защото с Лаврентий са били от един и същ баща, та случаят е спадал към обикновените. И щом е казал „брата моего единомати родного“, разбира се, че и бащата е бил един.

Но има и нещо друго. В манастирите всички духовни лица се смятат за братя помежду си. В посочения израз Паисий може да е искал да означа, че тук става дума не за „духовен“, а за кръвен, за роден брат, какъвто е бил на него Лаврентий.

Що се отнася до голямата разлика във възрастта между Паисий и Лаврентий — 20 години — обстоятелството, което също като че служи за мотив на И. Снегаров, че „овдовялата майка се омъжва за друг“, поради което минало много време до раждането на Паисий, ще възразим, че и в това няма нищо чудно и необикновено. Такива случаи и сега не са редки между братя и сестри от по-старите поколения, а за онази епоха, когато повечето от семейства са били многодетни — с над 5 и 6 деца, това е било обикновено явление. Знае се, че разликата във възрастта между братята Димитър и Константин Миладинови, е била също 20 години, но за да подкрепя повече мисълта си, ще дам няколко примера, които са близки или познати на мен: Най-големият мой брат

Петър е роден през 1887 г., а най-малкият (осмият) — Никола — 1908 г. Разлика — 21 години. На единият от чичовците ми най-големият му син Петър е роден през 1900 г., а най-малкият, (осмият), Иван — през 1922 г. Разлика — 22 години. На другият ми чичо най-голямата дъщеря Мария е родена през 1895 г., а най-малката, деветото му дете, през 1920 г. Разлика — 25 години. На една от лелите ми, най-голямата ѝ дъщеря Мария е родена през 1886 г., а най-малкият син Васил, който сега е свещеник в с. Ракитово, Пазарджишко — през 1913 г. Разлика — 27 години. Да не посочвам децата и на другите ми четири лели, сестри на майка ми, защото читателят доста ще се позачуди на това многодетие. Всички тези мои чичовци и лели са вече покойници, но техните деца, внуци и правнуци живеят в родното си село Елешница, Разложко или пък във Велинград, София, Казанлък и другаде. На починалия през 1940 год. иконом Константин Чучулайн от Банско, направил през 1882 год. банския препис на Паисиевата история, разликата във възрастта между най-големия му син Иван и най-малкия Асен —единадесетото дете на дядо Поп, у когото сега се намира преписа — е също над 20 години! Както казах, това са случаи близки или познати на мен, но такива за по-старите поколения могат да се приведат със стотици и хиляди. Според подразбиращото се мнение на И. Снегаров излиза, че на всички

тези жени-майки, родили деца с толкова голяма разлика във възрастта, мъжете трябва да са починали и да са встъпили във втори брак. За сведение обаче ще кажем, че нито една от тях не е загубвала мъжа си и не се е омъжвала повторно.

Да се връщаме ли тук отново на последния аргумент — езикът на „История славяно-българска“, с който академик Снегаров подсилва твърдението си, какво майката на Паисий е останала вдовица в Банско и се е омъжила за друг и то някъде далече в Самоковска Палакарция? Смятаме, че това не е необходимо след като вече по-горе видяхме, какво езикът сам по себе си, колкото и да е важен, не може в такива случаи да служи за решаващ фактор, не може само с езиковите данни да се оборва банската теза, която е изградена върху такава сигурна база.

Лаврентий, след като напуснал игуменството, поел отново през 1763 год. трудния път на манастирски таксидиот, работа, която изглежда най-много му допадала. Успоредно с нея почват да се редят и бележките в Кондиката. В една, от октомври 1763 год., се говори, че той отвел в манастира поклонници от София, в друга — от 17. VII. 1764 г. — за водени такива от Златица, в трета — от 11 август 1764 — Дулница, и четвърта — от 10. XII с. г. — от Банско. Последната бележка за него, която

разгледахме подробно по горе, е от м. януари 1765 год. По-нататък името на Лаврентий в Хилендарската кондика не се споменава и какво е станало с него, не знаем.³⁸

Що се отнася до Паисий, можем със сигурност да предполагаме, че освен пряката си работа, той е тръгнал да прави достойни на народа своя труд. Но къде точно е ходил, какво конкретно е правил, как в подробности е протичала агитаторската му работа, не можем да кажем, защото липсват сведения. За времето от 1762 г. до 1791 г. имаме на разположение само автентичното известие на поп Стойко Владиславов (Софроний Врачански) от Котел през 1765 г., в което се казва: „Дойде при мен неромонах Паисий от Света гора Атонска и донесе тази история в Котел“. Този-макар и единичен факт ни показва, че главната задача през тридесетгодишния период за него ще да е била да разпространява Историята. С тази работа Паисий бляскаво се е справил. Доказателство за това са многото преписи, открити до сега и вероятно още много, които от честото минаване от ръка на ръка или по други причини, са били унищожени.

³⁸ Твърдението на Йордан Иванов в брой 10232 от 1934 год. на в. „Мир“, че Лаврентий през 1765 год. е бил духовник в София, не може да се приеме, защото в бележката, на която се уповава той, такова нещо не е казано.

ли. В това отношение сигурно особена „заслуга“ има фанатизираното гръцко духовенство, което е преследвало всяка българска книга или по-право всяка книга, написана на славянобългарски език. Можем да си представим с какво напътуване същото духовенство ще се е нахвърляло на правените с толкова труд и с толкова старание преписи на първата българска история, в която е направен такъв апотеоз на българския народ и на неговото минало.

Паисий започва отново таксидиотската си работа в Хилендар едва през 1871 год. като сигурно не е пропускал при обиколките си да пропагандира с Историята идеите си за народно свестяване. Според бележката в Кондиката от тази година, той се върнал в „своя“, както е казано там³⁹, манастир, защото преди това е бил в Зограф, и дал 500 гроша, за да придобие званието „проигумен“. Но с това звание той не се е сраснал, пък и за хората, сред които е работил, си останал „ирмонах“, затова записвачите на бележките продължават така да го наричат.

На 3 април 1793 год. Паисий е водил поклонници от София, на 11 август с. г. — от Самоков, на 11 март 1795 год. — от Банско и на август 1797 г. — от Котел⁴⁰. Последната бележ-

39 „История славянобългарская“ — Никифоров премис, подготвил за печат Б. Ст. Ангелов, София, 1961, стр. 202

40 Пак там — стр. 202.

ка в Кондиката, в която е споменато името Паисий, е от м. юли 1798 год.⁴¹ В нея се съобщава, че при обиколката си в Самоков е починал и погребан. Така при изпълнение на служебната си работа, а сигурно и на обществената си работа, е завършил неговият живот. Но, както често се случва с великите хора, след смъртта му за него са били създадени различни легенди, на които обаче не може да се гледа другояче, освен като на такива.

От направените тук анализи на съществуващите документи, а също и от доказаните опровержения на различните съмнения и недоказани твърдения по Паисиевия проблем, се установява, че игуменът Лаврентий от послесловието към Историята е същият, за когото се говори в бележките в Хилендарската кондика — и най-важното — той е същият, който е завещал бащината си къща в Банско на Хилендарския манастир за метох. От това не е мъчно един път завинаги да се направи изводът, че **бащината къща на Лаврентий в Банско е бащина и на Паисий**. От това следва, че и Паисий е от Банско, че именно Банско е неговото родно място!

УСТНИ И ПИСМЕНИ ПРЕДАВАНИЯ

Нека сега видим какво ни говорят някои устни и писмени предавания, какво ни разкри-

⁴¹ Пак там — стр. 203

ват в спомените си някои стари хора по разглеждания въпрос. Разбира се, тези спомени и предавания имат слаби страни, а в отделни случаи и си противоречат, затова сами за себе си не могат да се вземат за сигурен исторически извор. Но когато търсената истина се установява от писмени документи, с които те се съгласуват, както е в нашия случай, няма да спрем, ако им гласуваме известно доверие. Няма да стрешим, ако приемем, че в основата си те крият една историческа правда, която сме длъжни да зачитаме.

Преди всичко в самото Банско от незапомнени времена се мълви, че Паисий е от това селище и че произхожда от стария Баанов род. Някои от членовете на този род през различни времена са потвърждавали или потвърждават това нещо и сега. Баба Манда Николова Баанова при проведения разговор с нея през м. септември 1961 год. ми разказа следното: „Ожених се у Баанове за Никола Т. Баанов, който често одеше на Света гора. Когато бях млада невеста, у Баанове имаше една голема и убава светица (икона). Таа светица е била донесена от браката хаджи Стефан и хаджи Спас Баанови. Хаджи Стефан е башча (баща) на моя свекор (свекър). Помна, че зад светичката мама — свекървата ми — слагаше споменико на Баановия род, написан с големи и като печатни букви. Първото име в тоя споменик

беше „Паисий“⁴². Нещо повече обаче за този Паисий тя не ми каза.

От тези думи на старата жена се вижда, че в Баановия род в миналото действително е имало човек с име Паисий. „Спомениците“ някога са били едничката „книга“ в домовете на огромното болшинство от хората. На тях са гледали като на свещена реликва, която е съхранявала имената на родовете покойници, защото са били грижливо пазени и предавани от поколение на поколение. Взимали са били от определеното за тях място, в случая зад „светицата“, само когато е трябвало да бъдат занесени в черквата или на гробищата, за да бъдат споменати от свещеника при службата вписаните в тях имена. По тези причини можем да вземем спомена на жената за верен. Но от това още не следва, че този Паисий е историкът, защото едни и същи имена се дават на различни лица. А това нещо особено често се среща между манастирските „братя“ в различни манастири. Ако приемем, че посоченият споменик все пак напомня нещо за историка, могат да се направят съществени възражения. В спомениците обикновено е прието да се вписват имената на покойници от едно или две предишни поколения. По-рядко се срещат такива от преди три или четири поколения. Името

⁴² Думите на баба Манда са дадени както тя ги разказва — бански диалект

на Паисий е било от четвърто или даже от петото предишно поколение на баба Манда. И друго нещо. В същия споменик липсват имената на Лаврентий и хаджи Вълчо, братята на Паисий. Как да се обясни това? Според мен може да се обясни по следния начин, макар това обяснение да не почива на никакви данни, поради което не може да се счита и задължително за приемане от други: През 80-те и 90-те години на миналия век името на Паисий, като на човек с изключителни заслуги за българския народ, ще да е станало доста известно и в Банско. По това време там е направен и препис от неговата история. По това или малко по-късно време ще да е направен и самият споменик. Можем да предполагаме, че голямото и заслужило име на историка е затъмнило имената на братята му и че Баановци са се гордеели с него, поради което са го вписали на първо място, макар Паисий да е принадлежал към едно по-далечно в миналото поколение.

Герасим Попов, който въпреки напредналата си възраст, над 82 години⁴³, проявяваше голяма любознателност и старание да събира стари материали и всякаква книжнина във връзка с миналото на Банско, откъдето е самият той, или пък сам да описва това, което помни, — предава в спомените си следното за Баановия род: „...Първият от този род, когото

⁴³ Почина през 1968 год. на 87-годишна възраст

аз познавам — към 1895 год. бе Тодор Баанов (свекърът на баба Манда — Ив. Д.), син на хаджи Стефан Баанов. Но вместо Тодор, което е било кръщелното му име, наричаха го Тонко. При едно посещение у тях, той ми разказа, че като младеж отишел в Света гора, гдето в миналото от техния род имало калугери, игумени, а **един от тях написал българска история** (подчертаването мое — Ив. Д.). В Света гора Тодор стоял около десет години и работил из манастирските градини, където се научил да отглежда рози и лози. Аз го запитях защо не е останал и той в манастира като калугер. Той ми отговори: „Калугер род не остава, а аз искам Баановия род да живее и да се увеличава“. И по-нататък в спомените си Попов пише: „Други от рода на Баанови познавам Георге, Катерина и Маруша Баанови — на следници на хаджи Стефан Баанов. Веднъж у тетине (лелине) Малтанине дойде при нас Катерина и почна да се хвали, че в техния Баанов род имало големи люде — търговци, игумене, а **един дедо Паисий написал книга за българските царе** (подчертаването мое — Ив. Д.). Катерина разказваше така убедително, че това което разказваше е истинно“. ⁴⁴ „Умът ми е чист и бистър, помня всичко като че вчера било“, казва на едно място за себе си Г. По-

лов. И добросъвестен човек, който обичаше правдата, ще добавим за него, затова трябва да приемем за достоверни сведения, които той ни дава от други лица, че „дедо Паисий“, който „написал книга за българските царе“ е бил от Банско и произхожда от Баановия род.

Академик Михаил Арнаудов обаче като се позовава на думите на софийския гражданин Димитър Лазаров хаджи Вълчов, по потекло от Банско, пише: „Родоначалник на рода хаджи Вълчови бил баничанинът Михаил, виден търговец, живял в края на XVII век. Този Михаил имал трима сина: Лазар, преименуван в монашество Лаврентий, Вълчо, по-млад от него и Петър или Пенко най-млад, преименуван на „Паисий“⁴⁵. По-нататък той проследява генеалогията на този род и поставя под съмнение версията, че Паисий произхожда от Баановия род. Макар че този въпрос тук да не е от особено значение, защото не е в противоречие с банската теза, а само иска да внесе някои подробности, ще кажем, че както в миналото, така и сега не се отрича родовата връзка на хаджи Вълчовци с историка, но се смята, че те са издънка от Баановци и имат за родона-

⁴⁵ Акад. Михаил Арнаудов — „Дела и завети на бележити българи“, София, 1969, стр. 13

чалник на рода си ктиторът хаджи Вълчо, брат на Паисий.⁴⁶

За потвърждение на това, че Паисий, Лаврентий и хаджи Вълчо са били от Баановия род се сочи и метохът, в каквото била обърната подарената от Лаврентий къща на Хилендарския манастир. Всички възрастни хора в Банско още помнят този метох, а Герасим Попов дава и по-подробни писмени сведения в записките си за него. Според тези сведения метохът е съществувал до 1922 год. и се е намирал между другите Баанови къщи в Баановата махала. Тези къщи са били каменни по на два етажа, една даже на три, с дълги и широки чардаци и откъм лицевата страна с прилепени до стените стълби (за икономия на място). Стаите им били навътре и с прозорци към близката река, на която била валевицата, в която според преданието се удавила Паисиевата сестра. В метоха са отсядали и са се приютявали манастирските таксидиоти и изповедници, които идвали от Хилендар, Зограф или от Рилския манастир и учили младежи на четмо и писмо. В това отношение името на метоха станало известно. В него почнали да идват хора и от други села, за да им бъдат прочетени получени от тях писма или сами да се научат

46 Такова становище застъпва и Панайот Дожков, виж Спектър—70, статията „Родът на П. Хилендарски“, София, 1970, стр. 237

да четат. В началото обучението в метоха било единично, после групово. Ставало е покрай другото и е имало килиен характер. Едва през 1847 год. метохът бил превърнат в училище в истинския смисъл на тази дума, ръководено от известния тогава бански учител Никола Поп Филипов — Разложанина, както още му казвали. Той изоставил килийния начин на преподаване, въвел 46-те взаимоучителни таблици и „преподавал българска и славянска граматика, гражданско земеописание, аритметика, свещена история и катахизис“⁴⁷.

В метоха са провеждани учебни занятия до 10 октомври 1912 г., когато Разложкият край е бил освободен от българската войска. До тази дата цели 157 години е бил просветен център, който спомогнал за създаване в Банско и в другите близки села не само грамотни хора, но и такива с по-широки културни интереси. След освобождението в него било настанено общинското управление на гр. Банско. В него заседавал и Разложкият околийски съд, когато идвал от гр. Мехомия (Разлог) да разглежда дела в Банско. През 1922 г. на 2 срещу 3 март през нощта, старата и грохнала вече сграда изгоряла от случаен пожар⁴⁸.

47. Ив. П. Келов, сп. „Илиаден“, кн. 7 и 8 от 1934 г.

48. Версията, че метохът бил опажен от гръцки войнски през 1913 год., не отговаря на истината.

Сега мястото, където е бил метохът, е празно и тревясало, заградено е с лека ограда. В средата му е поставен гранитен камък с надпис, в който се съобщава, че на това място е била къщата, в която през 1722 год. се е родил Паисий Хилендарски. „На това място — бележи Герасим Попов в записките си — трябваше да се издигне паметник на този, който написа „История славянобългарска“. И, като цитира думите на един френски писател, че мъртвите умсят да чакат, добавя: „Отец Паисий чака паметник и ще дочака...“

Някога село Банско е било във връзка с Рилския и особено със Светогорските манастири. Това, че Лаврентий е бил в Хилендарирмонах, игумен или проигумен, не е случайно и изолирано явление. Но връзките със Света гора особено много се засилват, когато там се утвърждават имената и на Паисий и хаджи Вълчо, още повече, че почнал да влияе за това нещо и икономическият фактор. През XIX век отиването в Атон станало за банскалии нещо обикновено. Някои се привързали към монашеския живот и ставали калугери. Други обаче са отивали там да изкарват прехраната си и то не единично като „Тонката“. Престоявали там продължително време, години наред и се връщали по за няколко дни два-три пъти в годината, най-вече на големи празници, за да донесат припечеленото и да поуредят домашните си работи. По сведе-

ние на дядо Герасим отивали и групово, на „чети“, както казвали тогава, по 20—30 души наведнѣж, начело с калаузин (водач). Тези групи отивали само за през зимния сезон хем да прекарат на по-топло през студените зимни дни и да „отменят хляба“, хем да донесат на семействата си по „някой грош пари“. Естествено, това са били бедни или по-бедни хора, които с мъка свързвали двата края, та е трябвало да отиват „на гурбет“. Преди да тръгнат, те се договаряли с местните бакали да дават на кредит на жените им сол, сапун, шарпан и други най-насъщни продукти. В деня на заминаването, което обикновено ставало през есента, около празника Димитровден, след приключване на полските работи, ставало истинско тържество. Групите били изпращани от близки, познати и роднини по пътя за село Добришище, до голямото дърво, което според преданието било връстник на турското робство. В манастирите отивали земеделски работници, аргати: изкоренявали дървета, обработвали нивите и пр. Живеели общо в големи помещения и общо се хранели. Напролет, около Гергьовден, се връщали с припечелените 200—300 гроша. Така всяка година отивали в Света гора и се връщали по 200 и повече души. Това значи животът на повече от 200 семейства в Банско бил в голяма степен свързан с Атонските манастири. По този начин тези манастири станали нещо като второ родно място не

само на разните бански хаджий и търговци, които до първите 10—15 години на XIX век, а и след това, макар и в по-малък размер, вършели търговия в обширната империя на султаните и въвн от нея, и, може да се каже, натрупали значителен за времето търговски капитал, който им давал възможност да подредят земните си работи и да помислят и за „небесните“ между другото и чрез даренията, които правели на манастирите, но са станали по-късно второ родно място и за бедните и дори средни слоеве в Банско.

Освен това представители на забогатялата обществена прослойка посещавали по търговски работи и Западна Европа. А там от втората половина на 18 век излиза на преден план третото съсловие като водач на изнемогащите и недоволни народни слоеве. Това състояние изло причина да порасне значението на народния език, езикът на масите, като най-важен белег на формиращите и освобождаващите се от феодалния гнет нации. . .

Икономическото замогване на част от населението още през втората половина на 18 век, посещението на мнозина банскалии — бедни и богати — на Хилендар, Зограф и Рилския манастир, където най-добре са се пазели спомени за историческото минало на българския народ — от една страна, и от друга — новите идеи от Западна Европа, проникнали предимно чрез търговците и стоките, които те внася.

ли, всичко това съдействувало за създаване в Банско на буден възрожденски дух, който всякога е правил впечатление на външни посетители и който и сега намираме отразен и отпечатан завинаги в останалите от основа или малко по-късно време постройките. На тази основа напълно обяснимо и закономерно явление е, че първата българска история, която по идейното си съдържание и по бойния си език, който стряскал и събуждал заспалия съвест, представлява мощен призив за българското осъзнаване, е написана от човек, който произхожда от това селище.

Друго писмено предаване, според което Пансий е от Банско, е ръкописната тетрадка със спомени на Стефан Георгиев Карчев⁴⁹. Стефан Карчев е роден в с. Кресна, Благоевградски окръг. Той е участвувал в Кресненското въстание от есента и зимата на 1878 година, при което българите от Пиринския край се вдигнали с оръжие в ръка против решенията на Берлинския конгрес и за присъединяване към освободените си сънародници. Учителствувал е дълги години както в родното си село преди въстанието, така след него като бежанец на много други места в свободна България. В своите спомени, написани в голяма степен по примера на ранните български книжовници,

49 Тази тетрадка съдържа 412 страници и се намира в гр. Сандански — в музея

Карчев предава мислите си в някои случаи с дълги и изкуствено сглобени сложни изречения, а в други — във вид на афоризми, с тенденция да внесе в тях рима и ритъм. В това отношение е характерно самото заглавие на ръкописната тетрадка, което гласи:

„Тетрадка за битово епохално—въздаване

народно

Учебно просветно — възраждане черковно

Движение Св. Врачко — последствие

национално

Въстание Кресненско — скъпоценно

геройство.“

За исторически спомен на Археологическото дружество-музей „Струма“ в гр. Св. Врач — от Стефан Георгиев Карчев.“

Още от заглавието се вижда, че Карчев в спомените ще се вълнува не от лични, а от обществени проблеми, че той е бил човек с будно обществено чувство. Това ни задължава да се отнесем с доверие към него и към сведенията, които ни дава за събитията, на които събития е бил свидетел или са му разказвали очевидци. Още повече, че тези събития и сведенията за тях се потвърждават и от други източници.

На страница 92 в тетрадката си Карчев пише:

„За възтържествуване на самоотвержения идеализъм — борба за черковно възраждане от опеката на гръцкото духовенство, креснен-

ското население, събрано в черковната широка класарница, постройка в черковния двор на югозападната му страна и решили да се намери учен човек, който да преведе с гръцки букви български думи: литургия, ектениите и евангелието, за да може енорийският кресненски свещеник Томан Милюков да чете и служи на български език⁵⁰.

За такъв бил препоръчан и намерен в лицето на даскал Никола поп Филипов от град Банско, Разложко, внук на препрадедов потомък на Отец Паисий (подчертаването мое — Ив. Д.), който чрез неговия превод се е установило и извършвало богослужението на много желания български език от покойния Томан Николов Милюков, първият български свещеник в Кресна.

Тия интересни оригинални музейни преводи с гръцки букви — български думи, като по чудо са могли да се спасят от пожарните огнени стихии, от събития катастрофални, които ръкописни оригинални книги се намират запазени, налице, запазени, избавени и изнесени на съхранение, които са записани в собствената библиотека на Стефан Г. Карчев, живущ в с. Ветрен, Пазарджишко, и се намират в томове. . .“

⁵⁰ Този български свещеник не е познавал славяно-българската азбука, а е знаел гръцката

А на страница 369 Карчев между другото пише:

„Град Банско — Разложко — Елтеп меч-
тан Пирински Паис роди, племе свести, Кул-
та разви, книга откри Даскал Колю⁵¹, Хаджи
попо — корен фана, разви школо“⁵².

Предадох тук по-голям текст от спомените
на Карчев, за да имат читателите нагледна
представа за тях и да се види, че Никола поп
Филипов от Банско, за когото стана дума по-
горе, е извършил превода и още по-важно — е
бил внук на „препрадедов потомък на Паи-
сий“, с което Карчев сочи, че Паисий е от Бан-
ско. Карчев е убеден в това. По
тази причина той, без каквито и да
са уговорки, в записките си съобщава за
него на две места. От цитирания текст се
вижда също така, че българите в Кресна още
тогава са жадували да им се чете и пее в черк-
вата „на много желания български език“, за
което и са направени преводите, и че са се
борили за църковна свобода и просвета.

В реда на тези предавания ще споменем
само за дописката на скопския митрополит
Теодосий във в. „Мир“ от м. април 1912 год.,
от която се вижда, че Паисий е бил съселянин

51 Никола поп-Филипов

52 Преписите от тетрадката на Карчев са дадени
буквално.

на Неофит Рилски, който, както се знае, е от Банско.

В посочените предавания няма нищо легендарно. Стефан Карчев, Никола поп Филипов и Неофит Рилски са известни новобългарски учители, особено последният, който създаде цяла епоха в развоя на нашето новобългарско образование. Не са легендарни и другите лица, за които споменахме, които сами или чрез писмените спомени на Карчев и Герасим Попов говорят за Паисий. Другите сведения, които ни се дават в тези предавания, са верни. Нямаме основание за недоверие и към сведението, което ни се дава, че Паисий е от Банско при положението, че имаме други положителни данни, които потвърждават това.

Банско е селище с чисто българско население, каквото е и това на другите селища в Разложката котловина. Паисий е пламенен родолюбец. Той възвеличава всичко българско между другото и за това, че от дедите и прадедите си е наследил здрав български народностен дух. Отиде ли човек и днес в Разложкия край, увенчан с високите върхове на Пирин, Рила и Родопите, ще се запознае с потомците на същите корави българи, които опазиха името и езика си и които никога не склониха глава както пред сеймените, низамите, редиците, заптиетата и башибозука на чужденца завоевател, така и пред аспирациите на фенерското духовенство. Затова обяснимо е

защо тук, в този забележителен край, се е родил бащата на нашата история и родоначалникът на българското възраждане Паисий Хилендарски.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Паисий написа историята си не от призвание и не толкова от любов към тази наука. Написа я, за да му послужи за оръжие против тогавашните опити на представители на гръцката черква и на гръцката политическа върхушка да асимилират българския народ. Написа я против „учените, търговците и славните на земята“, които забравяли или се срамували от своя народ. Написа я в полза на „незлюбивите“ си сънародници — „орачи, копачи, овчари и прости занаятчий“, които най-добре пазели родъ си, езика си и своето „българско отечество“. Неговото име, неговото дело и спомените за него и днес стоят на стража в родния му Пирински край! И сега, когато в наши дни някои нови „отцеругатели“ vêm от България, въпреки всички факти — исторически, езикови, етнографско-фолклорни и въпреки категоричната изява на Паисий в Историята му: „... и побеждавали (българите) много пъти гърците и римляните, взимали от тях земя и място и тъй после завзели цяла Тракия, Македония и част от Илирик, и населили се българите в тая

земя и досега, както се вижда⁵³, въпреки будното национално съзнание на населението от Благоевградски окръг, където се е родил той, вместо да се позамислят тези „отцеругатели“ над собствените си заблуждения, позволяват си чрез непоттени подправки на отдавна доказани, утвърдени общоприети факти да сеят някакво съмнение относно българската народностна принадлежност на това население — ние смятаме, че неговият възглас — „Българино, не се мами, знай своя род и език“ — най-добре и най-разобличително действа в това отношение.

От тази гледна точка излиза, че неподкрепените с данни твърдения, според които родното място на историка ще трябва да се търси въвн от Разложкия и дори въвн от Пиринския край, са в противоречие с идеите на Паисий за народно опазване. В противоречие са с неговия чист и пламенен патриотизъм, за тържеството на който той заложи и сили и здраве, заложи и перото си и показва на следващите поколения как може и как трябва да се служи на народа! Излиза също така, че някои научни работници в стремежа си да бъдат обективни в своите изследвания, но без да отдават

МАСОУПРЕДЪЛЪТ

⁵³ Паюний Хиландарски — „Славянобългарска история“, под ред. на П. Динев, С., 1955, стр. 40.

в случая необходимото значение на историческите извори, колкото и да са оскъдни те, и без да се съобразяват с обществените последиствия, — на практика, независимо от добрите си научни намерения, обслужват духовните наследници на тези, срещу които Хилендарският монах преди повече от двеста години насочи с цялата си мощ острието на своето безсмъртно дело!

Да, великият за нас Пансий е роден в гр. Банско. Роден е в подножието на друг гигант — Пирин планина. И когато това съществуващите документи установяват, споровете по него не само са излишни, но са и вредни за националните интереси на българския народ!

1. Йордан Иванов, История славянобългарская, 1914.

2. Б. Цонев. От коя книжовна школа е излязъл Паисий Хилендарски, Славянски глас, 1912, кн. V и VI.

3. Ив. Д. Шишманов, Паисий и неговата епоха, оп. БАН, кн. VIII.

4. М. Дринов, Още няколко бележки за Паисий и неговата история, Псп. г. V, кн. XIX, стр. 135.

5. Боян Пенев, Паисий Хилендарски, 1918.

6. Юр. Трифонов, Зографската българска история, сп. БАН, кн. 60, 1940.

7. Йор. Иванов, Български старини в Македония, София; 1931.

8. В. П. Кралевски, Още нещо за езика на Паисий и Още към въпроса за езика на Паисий Хилендарски, Сп. „Родна реч“, г. V, кн. 5 и г. VII, 1.

9. Ал. Чучулайн, За езика на Паисиевата история, Възпоменателен брой „Отец Паисий“ от 27. IX. 1937 год.

10. Вл. Топенчаров, Портретът на Паисий, София, 1959.

11. Тодор Павлов, Безсмъртно дело на Паисий Хилендарски, Исторически преглед, г. IX, 1953, кн. I, стр. 28-34.

12. **Емил Георгиев**, Паисий Хилендарски и началото на българското възраждане, сп. Философски преглед, г. IX. 1953 г., кн. 4, стр. 71.

13. **Паисий Хилендарски**, Славянобългарска история под редакцията на Петър Динеков, 1955.

14. **Паисий Хилендарски**, История славянобългарская, Никифоров препис от 1772 г., Хилендарска кондика, София, 1961, стр. 195-207.

15. **Михаил Арнаудов**, Паисий Хилендарски — личност и дело, София, 1962.

16. **Сл. Ангелов**, Въпросът е все още открит, в. Отечествен фронт, 1962, брой 5397.

17. **Боню Ст. Ангелов**, Към въпроса за родното място на Паисий, сп. „Литературна мисъл“, г. VI, кн. 2, 1962, стр. 144.

18. **Димитър Дончев**, За родното място на Паисий Хилендарски, сп. „Народна просвета“, кн. 5, 1962 г., стр. 101.

19. Сборник „Паисий Хилендарски и неговата епоха“, издание на БАН, София, 1962.

20. **Михаил Арнаудов**, Дела и завети на бележити българи, София, 1969.

21. **Стефан Г. Карчев**, Ръкописна тетрадка, намира се в музея в гр. Сандански.

22. **Герасим Попов**, Непубликувани записки, намират се у сина му Милош Г. Попов, Веллингград, ул. „9 септември“ № 57.

ИВАН Г. ДИВИЗИЕВ

Банско

родното място на Паисий Хилендарски

Коректор: Кунка Дашева

Формат: 71 x 100/32, тираж 2000

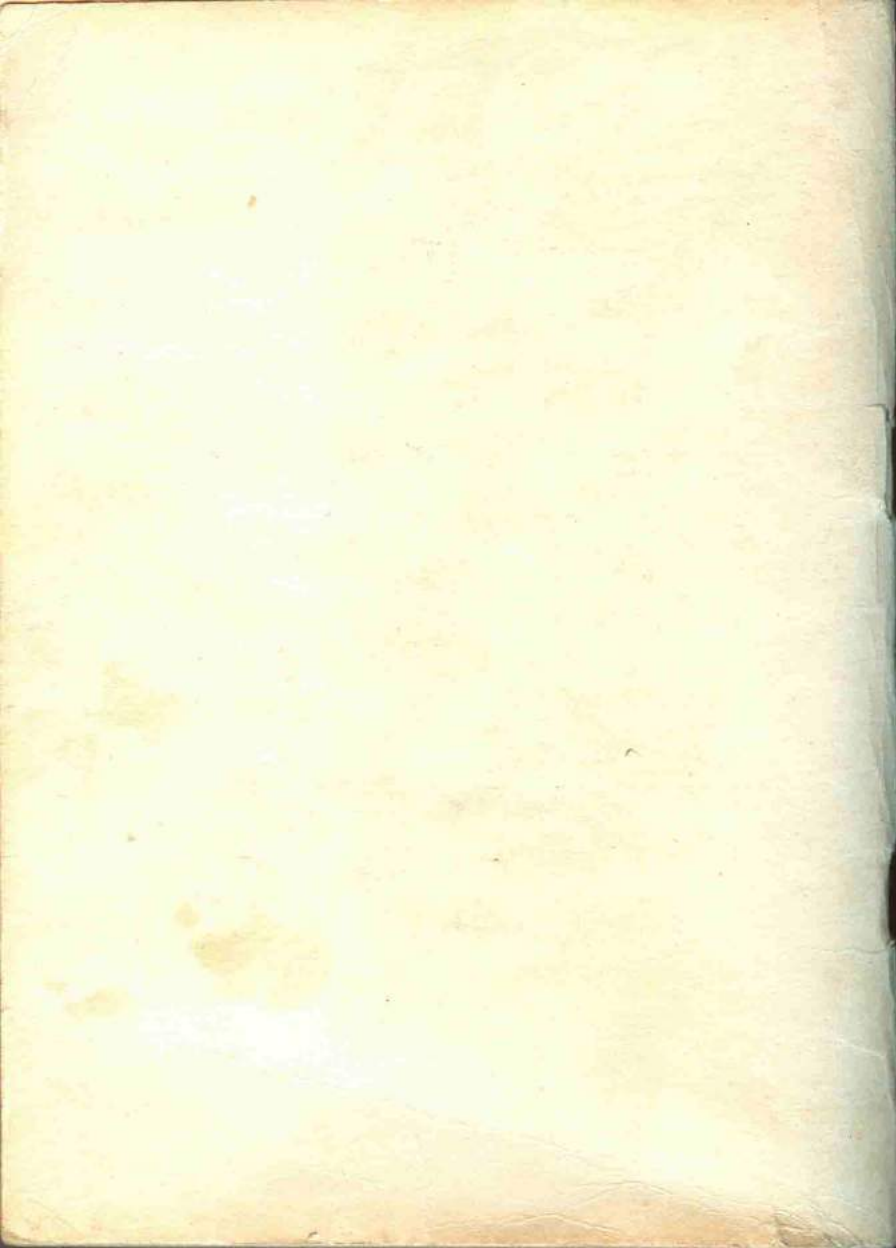
Разпространява се безплатно

Дадена за набор на 11. XII. 1970 г.

Разписано за печат на 25. II. 1971 г.

Техническа поръчка № 3807, печатни коли 2

ДП „Н. Калълчиев“ — Благоевград

Скенирано за:

Библиотека "Струмски"

www.strumski.com

Библиотека „Струмски“
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres